



ОБРАЗОВАЊЕ ЗА ГРАЂАНСКО ДРУШТВО ИЛИ ДЕМОКРАТИЈУ

Зоран Аврамовић*

Институт за педагошка истраживања, Београд

Апстракт. Овај рад је научна полемика са тезама које изједначавају појмове »грађанско друштво« и »демократија«. Основни критички приговор односи се на идеолошки карактер концепције образовања за грађанско друштво. У раду се разматрају теоријске и искуствене тешкоће концепта о коме је реч. На првом месту, појам »грађанско друштво« није истоветан са појмом »демократија«. Оспорава се тврдња да је идеал доброг грађанина општи идеал савременог друштва. Износи се тврдња да не постоји значајна педагошка разлика између наставника грађанског васпитања и наставника других наставних предмета. Указује се на отворене проблеме у школској пракси грађанског образовања као доказ да концепт није ваљано теоријски утемељен. Оспорава се захтев да образовање за грађанско друштво не буде ограничено на један предмет, аргументом да једна визија пожељног друштва може да води у индоктринацију и идеологизацију, а не у демократско плуралистичко друштво.

Кључне речи: образовање, грађанско друштво, демократија, наставници.

Једна од карактеристика друштва у транзицији свакако је и план трансформације система образовања, посебно оног дела који се односи на социјална (политичка) знања, вештине и ставове. У друштвима транзиције, у које спада и Република Србија (Antonić, 2003), наступила је права поплава »реформатора« и »поправљача« образовног система, рада наставника и наставних метода. У тај посао укључили су се стручњаци разних профила, невладине организације са или без образовних компетенција, инострани експерти и сви они стварају програме за промене и »прилагођавање« система, курикулума, уџбеника, наставника, грађанском образовању и васпитању. Не изостају ни теоријски напори да се грађанско образовање учини модерним сектором друштва. Делатност се разгранала, разни системи подршке не изостају, а они који су у образовању, који су професионално укључени у образовање и васпитање, све

* E-mail: zoran.a@sezampro.yu

то посматрају и питају се да ли су они у том подухвату почетници па им је сва та »револуција свести« неопходна.

Транзициони напор у области образовања и васпитања концентрише се понајвише на део грађанског образовања. Овај сектор школског знања и дидактике најатрактивнији је за хиперреформске »поправљаче« система образовања. Тако је бар у Републици Србији, а нешто слично догађа се и у свим бившим социјалистичким друштвима. Недоумица је да ли је тако изражено интересовање због раскида са режимом комунистичке власти, социјалистичком идеологијом и марксистичком теоријом друштва или због писања књиге будућности, због уласка у воз који брзо јури у коло европских интеграција? Нешто од ових алтернатива сигурно је на делу. Али, није то главно питање. Основна теоријска брига требало би да буде питање: да ли је на ваљаним аргументима заснована »прича« о транзицијском образовању, односно о променама у области социјалних и политичких знања и вештина? Шта нам се предлаже на теоријском плану?

У овом раду, предмет критичке анализе је теоријски покушај да се обликује спектар социјалних знања кроз школски предмет (предмете) грађанско образовање у Републици Србији (на пример, Павловић, 2006). У низу својих радова на ову тему развијао сам критичку оцену према грађанском образовању као школском предмету и при том предлагао демократију као оквирни предмет за социјална и политичка знања. Основни аргумент на коме сам заснивао свој суд, укратко речено, састоји се у томе да је демократско образовање идеолошки и политички неутралније и објективније од грађанског образовања које је, нема сумње, идеолошки партикуларно и политички опортуно. Али, и у теорији је као и у другим облицима комуникације: нема дебате, нема полемике, свако прича своју »причу« и тако ишчезава прилика да се сагледају јачи и слабији аргументи.

Критички ћу у овом раду размотрити следећа питања: (1) ако желимо да образујемо за грађанско друштво, онда морамо да знамо шта је, бар у теоријском погледу, такав облик друштва, (2) шта оправдава захтев да се грађанском образовању да предност у односу на демократско, (3) да ли је идеал доброг грађанина једини идеал савременог друштва, (4) да ли је наставник грађанског образовања значајно другачији од других предметних наставника, (5) нису ли нерешена питања из школске праксе грађанског образовања управо аргумент да концепт није ваљано заснован, (6) који предмет треба да замени грађанско образовање?

Присталице грађанског образовања по правилу прескачу почетно питање: шта је грађанско друштво? Они или немају социјална теоријска

знања или сматрају да је тако нешто саморазумљиво: то је »модерно друштво«, »савремено друштво«, »комплексно друштво« итд. Ништа од тога. Постоји дуга традиција теоријског мишљења о грађанском друштву (Авгамовић, 2003). Кључна премиса ове теорије своди се на разликовање државе као система концентрисане друштвене моћи и друштва у коме појединци и групе задовољавају своје приватне интересе. Та идеја рођена је у античкој политичкој филозофији у којој се разликују појмови »држава«, »економија« и »породица«. Држава припада јавном животу а економија и породица приватном. Дакле, грађанско друштво темељи се на грађанину, појединцу који слободно бира свој смисао живота. Хегел је разликовао појмове *грађанин* (однос према држави) и *буржуј* (однос према породици и економији). У савременим интерпретацијама, ова идеја се јавила као облик недржавног организовања грађана, као систем оних иницијатива и институција које сузбијају моћ и утицај државе на живот појединца и његових асоцијација (Kin, 1996). Основне установе грађанског друштва су: породица, локална заједница, црква, тржиште, добровољна удружења у свим областима друштва, приватни фондови, независни медији.

Одредимо на ближи начин елементе грађанског друштва. То су: (1) индивидуализам (као основна претпоставка либерализма); (2) приватност (као врлина немешања у туђи живот); (3) тржиште (саморегулисање бројних трансакција/уговора између појединаца и асоцијација); (4) плурализам (велики број компетитивних друштвених група и слободно изражавање идеја, веровања и политичких ставова); (5) класне разлике (битни аспект структуре грађанског друштва) (Авгамовић, 2003).

У односу на друге две основне друштвене идеологије у Европи током последња два века – конзервативизам и социјализам – грађанско друштво је, уз државу и културу, саставни део капиталистичке визије друштвене целине.

Када разматрају концепт и праксу грађанског образовања у Србији, истраживачи и практичари (»тренери«) углавном преузимају страна искуства и стране књиге. Не само у раду о коме је овде реч, већ и у низу других на сличну тему, извори који се користе углавном су из енглеске и америчке науке (и то углавном психолошке), што упућује на закључак да у српској или некој другој култури нема трагова такве мисли који би се могли користити. С друге стране, може се закључити да су све друге европске и ваневропске културе у пртљагу енглеско-америчке науке о грађанском друштву. А није тако.

У Француској је било каква акција у грађанској заједници коју није организовала и којом не управља влада просто сумњива, још од Наполеоно-

вих времена, и у ствари се сматра скоро подривањем система (Draker, 1996: 174).

Српска теоријска мисао о образовању није сиромашна и сазнајно безначајна да би се игнорисала у оваквим истраживањима. Било би неопходно бар обавестити читаоца о постојању радова о социјалним знањима у школима или о образовању за државу и друштво (*Два века образовања у Србији*, 2004).

Да пређемо на терен самог концепта »образовање за грађанско друштво«: какаво је значење и какав је идеал тог образовања? Одмах треба одбацили настојања да се образовање за грађанско друштво поистовети са моралним образовањем. Уколико се само описује становиште једне групе теоретичара (Посард-Мустакова, Хејдон, Спикер и Стетел, Калдор), без критичке рефлексije, таква оријентација нас води у етичке теорије и истраживања а то је нешто сасвим друго од грађанског друштва и грађанског образовања. Могли би смо да говоримо о предмету морално образовање али, разуме се, то није исто што и грађанско. У првоме имамо посла са вредностима, свешћу и савешћу, а у другом са друштвеним односима и позицијом појединца и група у таквим односима. У сваком случају, реч је о погрешној теоријској оријентацији у истраживању грађанског образовања. Ако се овако нешто тврди онда не може логички да следи више сагласности о образовању за грађанско друштво. Из нејасног не следи више јасног. Па ипак, не одустаје се од концепта. Он се, штавише, разрађује. Тврди се да циљ грађанског образовања треба да буде подршка омладини у развијању вредности толеранције, поштовања људских права, ненасилном решавању конфликта у националним и интернационалним оквирима.

Прво питање које се поставља на основу овако одређене сврхе гласи: да ли у српским (или неким другим) школама, у даљој и ближој прошлости, није било оваквих образовних и васпитних циљева? Да ли су се овде, примера ради, у школи даца учила да насилно решавају конфликте? Да ли су се учила да не поштују људска права? Друго питање је значајније по теоријским последицама. Ако су ово циљеви образовања за грађанско друштво онда они промашују. Видели смо значење појма »грађанско друштво«. Овде је, заправо, реч о демократској политичкој култури а не о грађанској. И поврх свега, у дефиницији »суштинске сврхе« помињу се вредности социјалистичке (добробит људи) и националне (национални закони) идеологије. То нису грађанске вредности у изворном значењу те речи. О томе ће бити још речи.

И други теоретичари под образовањем за грађанско друштво подразумевају »социјалну и моралну одговорност, укљученост у заједницу,

политичку писменост« или »развој вештина и способности које ће му омогућити утицај на јавни живот«, или да га »припреме за улогу грађанина који партиципира у даљој демократизацији своје друштвене заједнице«.

Прихватање Керовог појма »грађанска обнова« обухвата активно грађанство (преузимање одговорности), оснаживање заједнице (удруживање у групе ради лакшег препознавања заједничких интереса), партнерство у задовољавању заједничких потреба (јавна тела). Појам »грађанска обнова« ваљда се односи на развијена грађанска друштва, јер се обнавља оно што већ постоји. Како се овај појам може пренети на српско искуство?

Теоретичари грађанског друштва настоје да одреде идеал доброг грађанина. Шта се под тим појмом подразумева – добијамо одговор посредством дуге листе нормативних одређења. Поставимо себи питање: шта је добар хришћанин, шта је добар марксиста, шта је добар социјалиста? У зависности од идеолошког избора друштва, можемо поставити исто питање. Присталице социјализма би сигурно овај идеал формулисали као образовање доброг социјалисте. Али, ствар је у нечему другом. Шта од тог идеала остаје у стварности? Да ли су знање, вештине и ставови обавезно по резултату акција грађанина. Да бисмо дали оцену овако обликованог предмета *образовање за грађанско друштво* (који је иначе општеприхваћен од присталица) добро би дошла реч из самог текста – »врло сложено«. Али, то је само дескриптивна реч. Ради се о озбиљнијем концепту који може да има далекосежне последице у образовању омладине у Републици Србији али и других транзиционих друштава.

Идејни извор образовања за грађанско друштво налази се у западним друштвима и њиховим теоријама. У друштвима транзиције овај тип образовања схвата се као инструмент оспоравања социјалистичког наслеђа али и ширења вере у вредност новог поретка (»позападњечек«). Присталице образовања за грађанско друштво приступају овом задатку као пронађеној новој секуларној вери. То је она вера која је потребна човеку – да постоји спасење помоћу неке духовне или световне заједнице. За прве је то Бог а за друге нека политичка или социјална творевина. Некада је то била држава или друштво (радничка класа). Сада се спасење тражи помоћу грађанина (човека који почиње и завршава своју активност властитим ја). Тај нови човек, грађанин, усмерен је само на властито добро а друштвено добро је брига неког другог. Дракер (1996) користи једну реченицу која снажно илуструје ову позицију грађанина. Када иде на изборе он се пита: »шта ја од тога могу да добијем?« Нема питања – шта друштво може да добије?

Теоретичари образовања за грађанско друштво залажу се за стварање »новог човека«. То је човек са добрим особинама или човек који треба да се изгради као »врећа врлина«. Али, где је ту реалан човек? Онај са свим добрим и рђавим странама. Да ли грађанинова укљученост у заједницу и његова политичка писменост избацују особине као што су: подмитљивост, завидљивост, воља за влашћу, грамзивост, лаж, крађа, цинизам, *homo duplex*?

У концепту образовања за грађанско друштво не види се разлика између грађанина и колективних вредности. Као да се ове друге занемарују. Образовање за грађанску припадност упућује на појам држављанства. Међутим, шта је са другим осећањима припадности – националним, социјалним, културним? Човек или грађанин има и осећање и свест националне припадности, припадности традицији, култури, породици, а није занемарљиво ни осећање припадности насељу, социјалној класи или слоју. Браниоци грађанског друштва не могу да објасне чињеницу да једна државна власт (Израел) која напада другу државу (Либан) августа 2006. или НАТО бомбардовање СРЈ 1999. године (Гашић-Рајишић, 2005) нема додирних тачака са грађанским вредностима у којима је основна вредност мир (ненасилно решавање конфликта). Јавно мњење ових држава је у већини подржавало ратне акције својих влада. А то су грађанске државе са демократским поретком.

Најозбиљнији теоријски приговор концепту »образовање за грађанско друштво« свакако је идеолошке природе. Реч је о предмету или предметима који промовише једну идеологију, идеологију грађанског друштва. Са становиште демократског и либералног друштва (Ђурковић, 2006) тако нешто не може се прихватити. Напросто, привилегује се један систем друштвених вредности а потискују други. У бившој СФРЈ такав статус је имао предмет *Основе марксизма и социјалистичког самоуправљања* (Авгатовић, 2003). Целокупно социјално образовање било је покривено марксистичком идеологијом и у томе је добило подршку државне власти. У Републици Србији већ четири године привилегује се образовање за грађанско друштво. Дакле, сви они који не прихватају ову идеологију имају право да буду незадовољни. Како решити овај образовно-идеолошки заплет? Већ сам више пута изложио своје становиште о овом питању. Потребно је уместо овог предмета увести у основне (не и средње) школске програме предмет под именом демократија.

У школи се стичу: (1) знања о демократији и њеним институцијама (појмови, вредности и чињенице о историји, науци о држави и друштву, идејама, психологији маса), (2) стиче се искуство расправе (учешће у расправи и вежбање аргументације), (3) формира се слика човека и друштва, (4)

развијају способности и вештине за практично деловање и оријентацију, (5) подстиче развој демократских особина личности (Аугановић, 2006).

Сви класици демократске мисли истицали су толеранцију као суштинску одлику демократског решавања сукоба. Токвил је уочио да су »непостојаност и превирање у природи демократских република«, Липсет да је сукоб »животни сок« демократског систем, Кин да је у демократији »све у покрету«, Попер да је промена могућа у демократији методом »корак по корак« итд. Дакле, демократски поредак допушта испољавање разлика у свим областима живота, па и у визији пожељног друштва, али те разлике решава тако што их »убацује« у процедуру дебате, расправе, дијалога. Отуда, уважавање другог, поштовање људских права, ненасилно решавање конфликта није специфичност грађанског друштва већ демократског поретка. Они могу бити део концепта грађанског друштва али то је превасходно инструментални аспект друштвених вредности. Други друштвени концепти такође имају право на постојање у оквиру демократске процедуре.

Демократија је предмет који депривилегује сваку идеологију а свест и понашање ученика, будућих грађана државе, учвршћује у вери да у таквом систему могу да остваре своје личне и колективне вредности. Образовање за демократију оспособљава појединца и групе да у оквиру сагласно изграђених процедура трагају за формом доброг живота заједнице. Вољом грађана та заједница може да има државу са више или мање социјалних функција. У демократској процедури може да се поведе више или мање бриге за културни идентитет нације и националних мањина. Дакле, образовање за демократију је образовање за толерантну борбу у циљу афирмације социјалних и индивидуалних вредности. У том погледу, демократију ништа не може да замени.

Колебања и противречности у разматрању овог питања налазе се и у књигама о образовању иза којих стоје међународни ауторитети. Тако у *Образовању – скривеној ризници* (Извештај међународне комисије о образовању за 21 век) чији је издавач УНЕСКО, нису ови појмови потпуно јасни. Грађанско васпитање се разумева као стицање елементарне »политичке писмености« при чему није јасно значење овог појма. Уколико је то »играње друштвених улога у складу са установљеним правилима« (стр. 54) онда је то обичан труизам. Ниједна заједница, од примитивних облика до савремених, не може да опстане без неког односа улога и правила. На другом месту, под грађанским васпитањем подразумева се »усвајање вредности, стицање знања, учење како учествовати у јавном животу« (стр. 54). А затим следе две реченице; у првој се тврди да оно није »идеолошки неутрално« а у другој, да би се сачувала

»независност свести« потребно је развијати критичност и слободу мишљења. Идеолошки интерес и независност свести не могу да иду заједно нигде па ни у образовању. Проблем демократског образовања, у коме грађанско образовање има улогу допуне или једне опције, није толико сложен да се не би уочиле значајне појмовне и практичне разлике између ова два приступа.

Друга критичка примедба односи се на део чланка у коме се анализира улога наставника у образовању за грађанско друштво. По чему се разликује овај наставник од других предметних наставника? Да ли су то »партнерски односи« између наставника и ученика?

Највећи ефекти партнерског приступа остварују се онда када наставник води с циљем да помогне ученику да дође до сопственог циља, односно до разумевања и изграђивања одговарајућег система знања, вештина и вредности (Pavlović, 2006: 212).

Мора се приметити да је израз »партнерски односи« у образовању сасвим неподесан. Пре одговара бизнису него образовању. Али, збуњује напор да се код ученика изгради одговарајући систем вредности. Који је то систем вредности ако нису у питању тривијалности свакодневног живота? Све изван тога уводи нас у простор индоктринације и идеологизације.

Излагање резултата истраживања енглеских аутора о пожељним карактеристикама наставника за грађанско образовање показује да су све те особине једнако карактеристичне и за наставнике других предмета. Не види се разлог зашто би овај наставник требало да се издваја када је у питању корпоративна култура школе (у тексту се назива: функционално понашање наставника). Ако један наставник делује као позитиван модел на своје ученике онда то важи и за друге. Али, то није условљено предметом већ квалитетом рада самог наставника. Вештина комуникације је потребна сваком наставнику. Интерактивне методе рада и опуштена атмосфера у току наставе карактеристичне су за рад сваког наставника а не само за наставника грађанског образовања. Ситуациона интерсовања ученика су нешто што треба да мобилише сваког наставника. Подстицање аутономије ученика такође одликује рад сваког квалитетног наставника. Не види се ниједан дидактички аргумент да се наведени квалитети специјално вежу за наставника који предаје грађанско образовање. То су стандарди успешног остваривања циљева сваког предмета и општег образовања.

У трећем делу постављају се нека отворена питања за школску праксу која се тиче образовања за грађанско друштво. Указује се на следеће проблеме: (1) постоји несклад између школског знања, вештина и

ставова о грађанском образовању и неактивног грађанства у практичном животу друштва, (2) залагање да то не буде један предмет већ да образовање за грађанско друштво буде присутно у сваком предмету, (3) које теме треба да обухвати образовање за грађанско друштво, (4) евалуација дугорочних ефеката, (5) како да се избегну замке везивања за одређену идеологију.

Кратки одговори на ова отворена питања показују колике су и какве тешкоће конципирања образовања за грађанско друштво. Речима »сложено питање« или »тешко и деликатно питање«, »тешко је дати свеобухватан одговор« само се потврђује ова тврдња. А све је то производ настојања да се исфорсира образовање за грађанско друштво уместо за демократију. Јер, управо све оно што се наводи као репертоар грађанског образовања припада демократском образовању. На пример: »боље разумевање друштвеног окружења и других људи«, »питање аутономије ученика«, »партиципација« и други захтеви, нешто су што припада образовању за демократију. Када се тврди да је крајњи ефекат образовања за грађанско друштво – »активно учешће грађана у друштвеном животу« – онда је то управо циљ образовања за демократију. Демократски поредак тражи активно учешће грађана а да ли ће оно бити конзервативно, социјалистичко или либерално, ствар је идеолошке опредељености самих учесника. Управо из тих разлога није могуће одговорити на противречност везивања појединих идеологија и власти за грађанско образовање. Самò грађанско друштво је један облик идеологије. А да бисмо добили државно неутрално образовање помажу нам демократске институције које омогућавају такмичење различитих визија друштва, а самим тим и образовним системима. Исто тако, немогуће је тематски снабдети програм образовања за грађанско друштво а да то не буде селекција знања и вредности. Водећа тема грађанског васпитања у основној школи је »развој сазнања о себи, самопоштовање, самопоуздање« (Ђуришић-Војановић, 2002).

Коначно, залагање да предмет образовање за грађанско друштво буде заступљен током свих година школовања тако што би постепено прелазило оквире предмета и био »укључен у циљеве и начин рада свих наставних предмета и других школских активности«, неодољиво подсећа на време марксистичког образовања. Ту постоји структурна сличност. Креатори марксизма су предлагали и у томе успели да марксизам буде укључен у циљеве и начин рада »свих наставних предмета и других школских активности«.

Закључак. Концепција образовања за грађанско друштво није теоријски утемељена. Основни појмови нису јасно одређени. Уочљив је

свесни или несвесни напор да се ово образовање привилегује и идеолошки заштити. Тако, један систем делимичне истине све више води друштво према незнању, погрешкама, јаловости, некреативности. Даје се неоправдана педагошко-дидактичка предност наставницима образовања за грађанско друштво у односу на друге наставнике. Практични проблеми овог предмета показују да се не побољшава јавна активност грађана а низ концептуалних питања није решено. Уместо образовања за грађанско друштво, као један вид пожељног друштва, потребно је афирмисати образовање за демократију. Само демократско образовање може да развија знања, вештине и ставове ученика који ће бити легитимна средства у процедуралној борби за боље плуралистичко друштво и моралне особине личности.

Напомена. Чланак представља резултат рада на пројекту »Образовање за друштво знања«, број 149001 (2006-2010), чију реализацију финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Коришћена литература

- Avramović, Z. (1990): *Povratak građanskog društva*. Beograd: Sfairios.
- Avramović, Z. (2002): Problem konceptualizacije građanskog vaspitanja i obrazovanja; u S. Maksić i Z. Avramović (prir.): *Izazovi demokratije i škola* (28–38). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Avramović, Z. (2003): *Država i obrazovanje*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Avramović, Z. (prir.) (2005): *Dva veka obrazovanja u Srbiji*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Avramović, Z. (2006): *Aporije obrazovanja za demokratiju*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Antonić, S. (2003): *Nacija u strujama prošlosti (Ogledi o održivosti demokratije u Srbiji)*. Beograd: Čigoja.
- Birzea, C. (2000): *Project on education for democratic citizenship*. Strasbourg: Council of Europe.
- Delor, Ž. (1996): *Образовање – скривена ризница*. Beograd: Министарство просвете.
- Draker, P. (1996): *Postindustrijsko društvo*. Beograd: Grmeč.
- Gašić-Pavišić, S. (2005): Pregled istraživačkih nalaza o negativnom delovanju NATO bombardovanja na mentalno zdravlje dece u Srbiji, *Nastava i vaspitanje*, br. 4–5, 405–415.
- Đurković, M. (2006): Džon St. Mil i problemi obrazovanja, *Pedagogija*, br. 1, 17–25.
- Đurišić-Bojanović, M. (2002): Građansko vaspitanje kao predmet; u Z. Avramović i S. Maksić (prir.): *Izazovi demokratije i škola* (65–80). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Kin, Dž. (1996): *Mediji i demokratija*. Beograd: »Filip Višnjić«.
- Odižije, F. (2000): *Образовање за демократско друштво*. Strazbur: Savet Evrope.
- Pavlović, B. (2006): Činioci i izazovi uspešnog obrazovanja za građansko društvo, *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 38, br. 1, 205–224.

Примљено 04.08.2006; прихваћено за штампу 12.10.2006.

Zoran Avramović
EDUCATION FOR CIVIL SOCIETY OR DEMOCRACY
Abstract

This paper is a scholarly debate on theses which equate the concepts of “civil society” and “democracy”. The main objection put forward against the concept of education for civil society is its ideological nature. The paper analyses theoretical and empirical difficulties of the concept. In the first place, “civil society” concept is not identical to “democracy” concept. The author contests the claim that a good citizen ideal is a general ideal of modern society. A claim is put forward that there is no significant pedagogical or didactic difference between a civil education teacher and teachers of other subjects. The paper also points out some outstanding problems in school practice of civil education as a proof that the concept does not have a valid theoretical foundation. The call for civil education not to be limited to a single subject has been contested by the argument that a single vision of a desirable society can lead into doctrinal and ideological bigotry and not democratic pluralistic society.

Key words: education, civil society, democracy, teachers.

Зоран Аврамович
ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ГРАЖДАНСКОГО
ОБЩЕСТВА ИЛИ ДЕМОКРАТИИ
Резюме

Данная работа представляет собой научную полемику с тезисами, отождествляющими понятия «гражданское общество» и «демократия». Основное критическое замечание касается идеологического характера концепции образования в контексте гражданского общества. В работе обсуждаются теоретические и практические трудности и проблемы данного концепта. В первую очередь, понятия «гражданское общество» и «демократия» не являются тождественными. Оспаривается утверждение о том, что идеал хорошего гражданина является общим идеалом современного общества. Отрицается существование значительной педагогической и дидактической разницы между преподавателями гражданского воспитания и преподавателями других учебных предметов. Указывается на открытые практические проблемы в сфере гражданского образования, что рассматривается в качестве доказательства неправильного теоретического обоснования концепта. Оспаривается мнение, согласно которому образование в контексте гражданского общества не должно быть ограничено рамками одного учебного предмета; в качестве аргумента приводится положение о том, что одно представление желательного общества может вести не к демократическому плюралистскому обществу, а к индоктринации и идеологизации.

Ключевые слова: образование, гражданское общество, демократия, преподаватели.